

"Οι άγραφοι Θεσμοί και τα Εθιμικά γνωρίσματα των βοσκών του Ψηλορείτη".

*"Νη Ζα, φάσκω σου και κάτεχέ το
πως δεν κατέω πράμα
για την αραζό τση κλεψιάς των οζώ σου"*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

*"Μα το Ζα (Δία) σου δεσμέυομαι
και έχει γνώση πως δεν γνωρίζω τίποτα
για την υπόθεση της κλεψιάς των ζώων σου."*

Οι παραπάνω στίχοι θα μπορούσαν να αποτελούν μέρος του Ομηρικού ύμνου προς τον Ερμή ο οποίος γεννημένος το πρωί, κιθαριστής το μεσημέρι, κλέφτης έγινε το βράδυ των βοδιών του τοξότη Απόλλωνα. Τη λύση στην πρώτη ίσως καταγεγραμμένη μυθική ζωοκλοπή τη δίνει ο Δίας ως ο ανώτατος διαμεσολαβητής μέσα από το ξεκαθάρισμα της υπόθεσης και την ανταλλαγή δώρων μεταξύ των θεών που επισφραγίζουν με παντοτινή φιλία τη σχέση τους.

Όμως όχι, τα λόγια αυτά προέρχονται από την ορεινή Κρήτη του 1900 από μια Μονή στη καρδιά του Ψηλορείτη και από μια επαναλαμβανόμενη σκηνή ενός βοσκού που ορκίζεται με παρατεταμένη την παλάμη στην εικόνα του Άη Γιώργη κάνοντας επίκληση στο Δία. "Όλα αυτά σε ένα ιερό που ακόμα και σήμερα ονομάζεται Δισκούρι σα να κρατά ένα πανάρχαιο γρόφο στον ορεινό Μυλοπόταμο και το ποιμενικό τρίγωνο Ανωγείων- Ζωνιανών και Λιβαδειών.

Καλησπέρα σας.

Ονομάζομαι Καλομοίρης Γιώργος, είμαι υποψήφιος διδάκτορας πάνω στην ανάπτυξη μεθοδολογίας πολιτιστικού σχεδιασμού στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου και βρίσκομαι σήμερα εδώ ως συνιδρυτής της εταιρείας πολιτιστικής διαχείρισης Androidus Project tank.

Η εταιρεία την οποία εκπροσωπώ έχει την έδρα της στα Ανώγεια της Κρήτης , στη γη της Ίδας, του σημερινού Ψηλορείτη και

αναπτύσσεται πάνω στη φιλοσοφία της δημιουργικής οικονομίας και του πνευματικού επιχειρείν.

Μέσα από το συμμετοχικό σχεδιασμό και την ουσιαστική συνεργασία με τον τοπικό πληθυσμό, του οποίου αποτελούμε ενεργό τμήμα, προσπαθούμε να προσεγγίσουμε τις δράσεις μας με όρους εξωστρέφειας, αυθεντικότητας κυρίως όμως αλληλεπίδρασης.

Βασική μας στοχοθεσία, είναι η καταγραφή και διάχυση των στοιχείων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου μας ως ένα εξελισσόμενο πολιτιστικό στοιχείο έρευνας και ερμηνείας "του ποιοι ουσιαστικά είμαστε".

Το θέμα, το οποίο είμαι εδώ για να σας παρουσιάσω, με τίτλο: Οι άγραφοι θεσμοί και τα εθιμικά γνωρίσματα των βοσκών του Ψηλορείτη, πρόκειται για ένα συνειδητά επιλεγμένο συνονθύλευμα γνωρισμάτων, εθιμικών παραδόσεων και ιθαγενών θεσμών οι οποίοι συγκροτούν το πλαίσιο λειτουργίας μιας ενεργής ορεινής συντεχνίας, των βοσκών του Ψηλορείτη.

Αυτή η συντεχνία του βουνού, αντιμετωπίζει τον τόπο και τα λημέρια του ως ένα πετρώδες δύσβατο περιβάλλον που είναι συνυφασμένο με στοιχεία ελευθερίας, κυριαρχίας, δυσκολιών και υψομέτρου βουνοκορφών τόσο με γεωγραφικές όσο και με κοινωνικές προεκτάσεις, οι οποίες ταυτίζουν την ορατότητα στον ορίζοντα πολλές φορές και με όρους ανωτερότητας των ορεινών έναντι των πεδινών βοσκότοπων.

Επιλέξαμε ένα θέμα, το οποίο για μας αποτελεί την απαρχή και τον αναγκαίο μηχανισμό εμπλοκής των ίδιων των βοσκών-πρωταγωνιστών σε μια έρευνα της οποίας οι διασυνδέσεις χάνονται στον χρόνο, εξαπλώνονται στο χώρο και διαχέονται στον άνθρωπο και τις κοινότητες της περιοχής μας.

Για τους παραπάνω λόγους, επικεντρωθήκαμε στους βοσκούς του Ψηλορείτη ως ένα ισχυρό, συμπαγές και ενεργό κοινωνικό δίκτυο με άγραφους κώδικες αυτοοργάνωσης, ώστε ως συνεργάτες να προχωρήσουμε στην καταγραφή σημαντικών γνωρισμάτων του ποιμενικού βιώματος ως στοιχείων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του βουνού μας.

Οι κτηνοτροφικές κοινότητες έχουν σε πολύ μεγάλο βαθμό θεμελιώσει τις ορεινές κοινωνίες, μεταγγίζοντάς τους ένα σχεδόν πλήρες άγραφο πλαίσιο ιθαγενών θεσμών το οποίο όσο και να αλλάζει εξελισσόμενο στην εποχή που διανύουμε διατηρεί ακόμα στοιχεία με πιθανή προέλευση ένα μακρινό παρελθόν.

Από τη μύηση στη βοσκική, τα χαρισάρια ζώα και το χειρωτόνυμα ως διαβατήρια τελετή χειραφέτησης του νεαρού βοσκού, μέχρι τη μαντική της κουτάλας και τις αποτροπαϊκές γητείες, τον όρκο ως έσχατη προσφυγή σε μια αξεδιάλυτη ζωοκλοπή η βοσκική στον Ψηλορείτη ενδύεται ένα σχεδόν μυστηριακό χαρακτήηρα.

Από την άλλη η διαδικασία του σασμού ως τέχνη διπλωματίας και εργαλείο διαμεσολάβησης, η σαφής ιεραρχία ανάμεσα σε μια ποιμενική ομάδα (από τον αφεντικό στον γκαλονόμο και τον μαντρατζή) καθώς και η τέχνη της ξερολιθιάς με τα μιτάτα και τις κτηνοτροφικές δομές ως ο κορμός της οικοδομικής και κοινωνικής χωροταξίας των βοσκών φανερώνουν μια σαφή οργανωτική τάξη πραγμάτων.

Ο νόμος του ισχυρού και η δύναμη της οικογένειας, το άγραφο κληρονομικό δίκαιο σε γαίες αλλά και η επινόηση Αγίων με τοπωνυμικό προσδιορισμό, δημιουργούν μηχανισμούς θεματοφύλακα και επισφράγισης διαχρονικών τίτλων ιδιοκτησίας που σε πολλές περιπτώσεις ένα «θεομοίρασμα ορίζει» (γεωμορφολογικά στοιχεία όπως φαράγγια, βουνοκορφές, λόφοι).

Όλα τα παραπάνω, στο μεγαλύτερο τους βαθμό, τα μετέφερε στο σήμερα η άγραφη προφορική σκυτάλη και η οποία βρίσκεται στο μεταίχμιο μνήμης, λήθης και άγνοιας. Λίγες, αλλά σημαντικές είναι οι περιπτώσεις ακάματων τοπικών κυρίως λαογράφων και ακόμα λιγότερων ερευνητών που κατέγραψαν και συνέλλεξαν τα στοιχεία αυτά όχι ως ζώσα μνήμη αλλά εν ενεργεία πραγματικότητα.

Οι γενιές αλλάζουν, η κτηνοτροφία στον Ψηλορείτη διατηρείται με άλλους όρους, εμβέλεια και σκοπιμότητες, διαφορετικά οικονομικά μεγέθη και δραστηριότητες δείχνουν ξεκάθαρα τον κοινωνικοοικονομικό μετασχηματισμό του τόπου.

Η δική μας έρευνα, καταγράφει ένα ενεργό δίκτυο ανθρώπων και δεν επιχειρεί να βαλσαμώσει ένα επιλεγμένο ερευνητικό αντικείμενο σε μια περίοδο πιο ευνοϊκή πολιτισμικά που μάλιστα χρήζει διάσωσης. Μας ενδιαφέρει η εξελικτική διαδικασία που παρουσιάζει ο τόπος μας και οι υποομάδες ανθρώπων που τον συναποτελούμε.

Ο Ψηλορείτης, αποτελεί τον κοινό τόπο που την ίδια στιγμή ενώνει, χαρακτηρίζει μα και διαχωρίζει τις κοινότητες που τον περιβάλλουν. Για τις κοινότητες αυτές θεωρείται το σταθερό καταφύγιο και εν πολλοίς το διαχρονικό άβατο που τα μεγάλα βουνά εμπνέουν τους λαούς τους να θεωρούν.

Από το νεογέννητο Δία και τους ορεσίβειους Μινωίτες, μέχρι τα αγρίμια του Ερωτόκριτου ή των ριζίτικων τραγουδιών, τους ανυπότακτους Χαΐνηδες και αντάρτες μα και τους ζωοκλέφτες που βρήκαν κρησφύγετο στις πλαγιές και τις κορφές του, ο Ψηλορείτης βρίθει ιστοριών και αφηγήσεων που έχουν ως κοινό σημείο το κεφάλαιο της διαφυγής, της προστασίας, της φιλοξενίας και της αντίστασης.

Αυτόν τον τόπο διαλέξαμε ώστε να δούμε μέσα από τον σταθερότερο ανθρώπινο παράγοντα που έζησε στις πλαγιές και τις βουνοκορφές της Ίδης, που ονομάτισε σχεδόν την κάθε σπιθαμή γης δίνοντας μας σήμερα τοπωνύμια από στόμα σε στόμα, γενιάς προς γενιά που η προέλευση τους χάνεται στα βάθη των χιλιετηρίδων. Τοπωνύμια και ορωνύμια στον Ψηλορείτη φτάνουν σε μας μέσα από τους βοσκούς, οι οποίοι χωρίς να ξέρουν πως οι καταλήξεις σε -νθος, -σος, -ος και -ινθος είναι προελληνικές, αραδιάζουν πλήθος ονομάτων με αυτές τις καταλήξεις επειδή έτσι τις άκουσαν από τους προηγούμενους και έτσι τις μεταφέρουν στους επόμενους.

Όπως προανέφερα, ως ομάδα είμαστε μέρος των ορεινών κοινωνιών του Ψηλορείτη καθώς γεννηθήκαμε εκεί, σπουδάσαμε σε διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας και του Εξωτερικού και επιλέξαμε να εργαστούμε στον τόπο που μεγαλώσαμε. Η εντοπιότητα μας, την οποία και προκρίνω, μπορεί ταυτόχρονα να αποτελέσει πολιορκητικό κριό στο ανοίκειο, το στυλιζαρισμένο και την πλάνη όμως την ίδια στιγμή στερούμενη εξωστρέφειας μπορεί να μετατραπεί σε δούρειο

ίππο που φλερτάρει υποσυνείδητα με την εξιδανίκευση και την πολιτιστική μονομέρεια ενός ιδιότυπου πατριωτικού τοπικισμού. Οι βοσκοί του Ψηλορείτη και τα γνωρίσματα της ιδιότυπης κοινωνίας τους δεν αντιμετωπίστηκαν ως ένα στοιχείο το οποίο αποτελεί εξωτικό φαινόμενο με τους ίδιους τους πρωταγωνιστές να ανάγονται σε ήρωες ή αντιήρωες μιας φολκλορικής εκδοχής. Αντίθετα αποτελούν τους αφηγητές της δικής τους ακόμα και μεροληπτικής πραγματικότητας σε ένα βουνό που ο μύθος παραμένει κυρίαρχος ως αφήγημα.

Ξεκινήσαμε την έρευνα μας ως μια πρόταση σε συνεργασία με το Δήμο Ανωγείων και πρώτο στόχο την ένταξη της πρότασης Οι άγραφοι θεσμοί και τα Εθιμικά γνωρίσματα των Βοσκών του Ψηλορείτη στον Εθνικό κατάλογο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του ΥΠΠΟ. Νωρίς καταλάβαμε ότι η πρόταση αυτή αφορά ένα χωρικό σύνολο που περιβάλλει το σημερινό Γεωπάρκο Ψηλορείτη των 8 Δήμων , των 96 κοινοτήτων, των 42.000 κατοίκων και των 1273 τ.κμ. Από το τοπικό περάσαμε στο συλλογικά υπερτοπικό προσβλέποντας στη στήριξη της Περιφέρειας Κρήτης για μια ολοκληρωμένη πρόταση συμμετοχικού σχεδιασμού του βουνού και εθνογραφικού ντοκιμαντέρ των κοινοτήτων της ρίζας.

Η συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Κρήτης και το ΙΤΕ αποτελούν τον αναγκαίο κρίκο της αλυσίδας που ξεκινήσαμε ώστε η ιδέα μας να σφυρηλατηθεί σε μια συγκροτημένη επιστημονικά, σύγχρονη τεχνολογικά και δυναμική ψηφιακά διαπολιτισμική μελέτης των ποιμενικών κοινωνιών των βουνών.

Από την αφήγηση του βοσκού να περάσουμε στο ίδιο το ποιμενικό βίωμα το οποίο πλέον με όρους επαυξημένης πραγματικότητας να μην αποτελεί απλά καταγραφή αλλά ψηφίο μιας εμπειρίας που διαχέεται εικονικά και βιώνεται ψηφιακά.

Ο δρόμος για αυτή την προέκταση έχεις τις καθυστερήσεις, τις δυσκολίες, τις αναποδιές, τη γραφειοκρατία, τη γεωγραφία της απομάκρυνσης και άλλους αστάθμητους παράγοντες που λειτουργούν ανασταλτικά. Παρόλα αυτά σε ένα τόπο όπως την Κρήτη που υπάρχει το ανθρώπινο δυναμικό έχει σημασία να αντιληφθούμε

τον ρόλο μας ως κρίσιμη γενιά με κυρίαρχο ρόλο και λόγο στα πράγματα. Αν υπάρχει μια ανοιχτή μάχη στο νησί μου είναι αυτή των γενεών, ανάμεσα σε αυτούς που δε καταδέχονται να κάνουν ένα βήμα πίσω και σταδιακά να αποσυρθούν και αυτών που δεν θρασύνονται κάνοντας βήματα μπροστά να αναλάβουν. Μια σταδιακή αυτονομία κινήσεων η οποία θα επιταχύνει τη δικτύωση των κοινοτήτων με όρους μεταβλητής γεωμετρίας και αυτοδιοικητικής χειραφέτησης είναι στοίχημα να αναπτυχθεί σε ένα τόπο που αντιλαμβάνεται πια τη σημαντική και ταχεία δυναμική του.

Κλείνοντας, όπως γράφει ο ίσως διαχρονικότερος των Κρητών Καζαντζάκης, στην αναφορά του στον αναμφίβολα οικουμενικότερο Γκρέκο:

Στην Κρήτη, μια ψυχή που δεν καταδέχεται να ξεγελάσει τον εαυτό της ή τους άλλους αντικρίζει πρόσωπο με πρόσωπο όσο πουθενά αλλού, τη μονοβύζα θεά που δεν κάνει χατίρια, που δεν κάθεται στα γόνατα κανενού, μήτε θεού, μήτε ανθρώπου, την Ευθύνη.

Μονάχα η δική της ανάληψη δίνει την καθοριστική ώθηση, ώστε μια ιδέα από τις ωδίνες της σκέψης να περάσει στην πράξη τη γέννηση. Σας Ευχαριστώ πολύ.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1)Γ. Σταυρακάκη, "Τοπωνυμικά", στο περ. Κρητική Εστία, τ. 161 / 1966, σελ. 232/ <http://www.karmanor.gr/el/article/agios-georgios-kai-dias-mazi>.

2)https://www.academia.edu/15313246/Collectors_as_Stakeholders_in_Mycenaean_Governance_Property_and_the_Relations_between_the_Ruling_Class_and_the_State

3)<https://www.psiloritisgeopark.gr>

4) Χριστίδης, Α.-Φ., επιμ., Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα. 2001. Ρέα Δελβερούδη: Σύγχρονα Θέματα 81, 12/2002

5) Πρόταση προς ένταξη στον Εθνικό Κατάλλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς ΥΠΠΟ , Οι άγραφοι Θεσμοί και τα Εθιμικά γνωρίσματα της κοινωνίας των βοσκών του Ψηλορείτη, 2018.